

YAQIN SHARQ MINTAQASIDA AQSH, ISROIL VA ERON O'RTASIDAGI GEOSIYOSIY QARAMA-QARSHILIKLAR SHAROITIDA XAVFSIZLIK UCHBURCHAGINING TRANSFORMATSIYASI HAMDA GLOBAL ENERGETIKA VA IQTISODIYOT TIZIMLARIGA TA'SIRI

Jasurbek Eshmuradov Ilhomjon o'g'li

Xalqaro Munosabatlar yonalishi

Annotatsiya: *Ushbu maqola 2026-yil 28-fevralda boshlangan AQSh–Isroil harbiy operatsiyasining Eron va butun Yaqin Sharqqa ko'rsatgan geosiyosiy, harbiy, iqtisodiy hamda diplomatik ta'sirini tarixiy-qiyosiy metodologiya asosida tahlil etadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mazkur to'qnashuv nafaqat mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasini tubdan o'zgartirdi, balki global energetika bozori va dunyo iqtisodiyotiga 1970-yillardan beri misli ko'rilmagan darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Tahlil davomida AQSh, Isroil va Eron o'rtasidagi uch tomonlama strategik raqobatning evolyutsiyasi, Rossiya, Xitoy, Yevropa, Qo'rfaz davlatlari va boshqa xalqaro aktorlarning munosabatlari, shuningdek Hormuz bo'g'ozining yopilishi oqibatida yuzaga kelgan global ta'minot zanjiri inqirozi ko'rib chiqiladi. Maqola xulosa qiladiki, 2026-yilgi urush xalqaro munosabatlar tarixida yangi geosiyosiy ko'rinishni shakllantirayotgan "Burilish nuqtasi" hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *xavfsizlik arxitekturasini, geosiyosat, energetika xavfsizligi, Hormuz bo'g'ozini, uchburchak munosabatlar, mintaqaviy transformatsiya, global iqtisodiy inqiroz*

Annotation: *This article analyzes the geopolitical, military, economic, and diplomatic consequences of the US–Israeli military operation launched on February 28, 2026 against Iran and the broader Middle East, employing a historical-comparative methodological framework. The study demonstrates that this conflict has not only fundamentally transformed the regional security architecture but has also exerted the most significant shock to global energy markets and the world economy since the 1970s energy crisis. The analysis examines the evolution of the tripartite strategic rivalry among the United States, Israel, and Iran; the reactions of Russia, China, Europe, Gulf states, and other international actors; as well as the global supply chain crisis triggered by the closure of the Strait of Hormuz. The article concludes that the 2026 war constitutes a historic inflection point reshaping the architecture of international relations.*

Keywords: *security architecture, geopolitics, energy security, Strait of Hormuz, triangular relations, regional transformation, global economic crisis*

Аннотация: *Настоящая статья анализирует геополитические, военные, экономические и дипломатические последствия американо-израильской военной операции, начавшейся 28 февраля 2026 года против Ирана и всего Ближнего Востока, с применением историко-сравнительной методологии. Исследование*

показывает, что данный конфликт не только коренным образом трансформировал региональную архитектуру безопасности, но и оказал наиболее значительное воздействие на мировые энергетические рынки и мировую экономику со времён энергетического кризиса 1970-х годов. В статье рассматриваются эволюция трёхсторонней стратегической конкуренции между США, Израилем и Ираном, реакции России, Китая, Европы, стран Персидского залива и других международных акторов, а также глобальный кризис цепочек поставок, вызванный закрытием Ормузского пролива. Статья заключает, что война 2026 года представляет собой историческую «точку перелома», формирующую новую архитектуру международных отношений.

Ключевые слова: архитектура безопасности, геополитика, энергетическая безопасность, Ормузский пролив, треугольные отношения, региональная трансформация, глобальный экономический кризис.

I. KIRISH

1.1. Muammoning Dolzarbligi

2026-yil fevral oyida sodir bo'lgan AQSh–Isroil harbiy zarbalari va Eronning keyingi qasos harakatlari o'nlab yillar davomida to'planib kelgan geosiyosiy keskinliklarni ochiq urushga aylantirdi. Mazkur to'qnashuv nafaqat Yaqin Sharq mintaqasining xavfsizlik tizimini larzaga keltirdi, balki global energetika bozori, xalqaro savdo va dunyo moliyaviy barqarorligiga ham misli ko'rilmagan darajada ta'sir ko'rsatdi.

AQSh va Isroilning "Operation Epic Fury" yoki 'Operation Roaring Lion' nomli birgalikdagi operatsiyasi 28-fevral kuni boshlangan bo'lib, u Eron rahbariyatini, harbiy inshootlarini va raketa ishlab chiqarish joylarini nishonga olgan edi (Wikipedia, 2026). Urushning birinchi zarbasida Oliy rahbar Ali Xomaniy va o'nlab boshqa yuqori lavozimli mansabdorlar halok bo'ldi hamda mintaqada yuzlab qasos raketalar va minglab dronlar uchirilishiga sabab bo'ldi.

Bu urush energetika bozorlariga ham darhol ta'sir ko'rsatdi — Brent nefti narxi 27fevraldagi 73 dollardan 8-martda 107 dollargacha, ya'ni 10 kunda 40 foizdan ortiq ko'tarildi (Al Jazeera, 2026). Xalqaro valyuta fondi raisining baholashiga ko'ra, 2026-yil davomida energiya narxlarining har 10 foizlik o'sishi global inflyatsiyani deyarli yarim foizga oshiradi.

1.2. Tadqiqotning Ilmiy Asosi

Georgetown universiteti xalqaro ishlar jurnalining baholashicha, 2026-yilgi AQSh– Isroil urushi so'nggi o'nlab yillar Yaqin Sharq tarixini belgilab kelgan fundamental realliklarni chuqur larzaga keltirdi va Eron ichidagi kuch dinamikasini izdan chiqardi, mintaqaviy barqarorlik, global energetika xavfsizligi va transmilliy terrorizm haqidagi muhim savollarni ko'ndalang qo'ydi.

Bu to'qnashuv faqat mintaqaviy xavfsizlik masalasi emas — u global energetika bozorlarini qayta shakllantirishi, geosiyosiy raqobatlarini kuchaytirishi va insonparvarlik

inqirozlarini chuqurlashtirishi mumkin bo'lgan o'zgaruvchi voqea sifatida tahlil qilinishi zarur.

1.3. Tadqiqotning Maqsadi va Vazifalari

Ushbu maqola quyidagi asosiy maqsadlarni ko'zlaydi:

1. AQSh–Isroil–Eron uchburchagidagi xavfsizlik arxitekturasining 1979-yildan 2026-yilgacha bo'lgan evolyutsiyasini tarixiy-qiyosiy metodologiya asosida tahlil etish.
2. 2026-yilgi urushning harbiy, diplomatik va geosiyosiy oqibatlarini xalqaro aktorlarning reaksiyalari bilan birga o'rganish.
3. Hormuz bo'g'ozini orqali o'tadigan global neft eksportining taxminan 20 foizini nazorat qiluvchi Eron tomonidan ushbu strategik yo'lning yopilishi global energetika va iqtisodiyotga ko'rsatayotgan ta'sirini baholash.
4. Urushning kelajakdagi diplomatik hal yo'li va mintaqaviy tartib uchun ehtimoliy rivojlanish yo'nalishlarini ilmiy jihatdan asoslash.

1.4. Tadqiqot Gipotezasi

Ushbu maqolaning asosiy gipotezasi quyidagicha:

"2026-yilgi AQSh–Isroil–Eron harbiy to'qnashuvi Yaqin Sharqdagi mavjud xavfsizlik arxitekturasini tubdan o'zgartirib, mintaqaviy kuch balansini qayta tashkil etdi va global energetika bozori hamda dunyo iqtisodiyotiga 1970-yillargi neft inqirozidan beri misli ko'rilmagan geosiyosiy zilzila yuzaga keltirmoqda."

1.5. Metodologik Usullari

Ushbu maqolada quyidagi metodlar qo'llaniladi: tarixiy metod, qiyosiy metod, geosiyosiy tahlil va sifatiy tahlil.

1.6. Maqola Tuzilmasi

Maqola sakkiz asosiy bo'limdan iborat. Birinchi bo'limda tarixiy fon (1979–2025), ikkinchi bo'limda 2026-yilgi urushning boshlanishi va harbiy operatsiyalar, uchinchi bo'limda zarba berilgan shaharlar va qurbonlar statistikasi, to'rtinchi bo'limda xalqaro aktorlarning reaksiyalari, beshinchi bo'limda diplomatik jarayonlar, oltinchi bo'limda global energetika va iqtisodiy oqibatlar, yettinchi bo'limda qiyosiy tahlil, sakkizinchi bo'limda esa xulosa va ilmiy tavsiyalar keltiriladi.

II. ADABIYOTLAR SHARHI

2.1. AQSh–Isroil–Eron Uchburchak munosabatlari bo'yicha Asosiy Tadqiqotlar

AQSh, Isroil va Eron o'rtasidagi strategik munosabatlar xalqaro munosabatlar fanida eng murakkab geosiyosiy tizimlardan biri sifatida o'rganiladi. Ushbu uchburchak munosabatlarning tarixiy ildizlari XX asr o'rtalariga borib taqaladi va ular doimiy raqobat, vaqtinchalik hamkorlik hamda yashirin diplomatik aloqalar bilan tavsiflanadi.

Bu sohadagi eng fundamental ilmiy ishlardan biri Trita Parsi tomonidan yozilgan "Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States" (Yale University Press, 2007) asaridir. Parsi ushbu kitobda 1948-yildan 2007-yillargacha bo'lgan davrda Eron va Isroil o'rtasidagi yashirin manfaatlar kesishuvini hamda AQShning ikki davlat o'rtasidagi muvozanat siyosatini chuqur tahlil qiladi. Muallifga

ko'ra, bu uch davlat o'rtasidagi munosabatlar ochiq dushmanlikdan ko'ra ko'proq "strategik pragmatizm" asosida shakllangan murakkab tizimdir.

Shuningdek, Ray Takeyh (Council on Foreign Relations) va Suzanne Maloney (Brookings Institution) kabi tadqiqotchilar Eron tashqi siyosatini ichki siyosiy legitimlik va mintaqaviy xavfsizlik strategiyasi bilan bog'liq holda tahlil qiladilar. Ularning ishlari Eronning AQSh bilan munosabatlarida ideologik qarama-qarshilik bilan bir qatorda realpolitik omillar ham muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

2.2. Proksi Urushlardan to'g'ridan-to'g'ri Qarama-qarshilikka O'tish (2020–2026)

So'nggi ilmiy adabiyotlarda Yaqin Sharqdagi mojarolar ko'pincha "proksi urushlar" modeli orqali izohlangan. Fawaz A. Gerges (London School of Economics) o'z asarlarida Eron, AQSh va Isroil o'rtasidagi qarama-qarshiliklar asosan Hizbullah, Hamas va boshqa nodavlat aktorlar orqali amalga oshirilganini ta'kidlaydi.

Biroq International Security va Foreign Affairs jurnallaridagi so'nggi tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2020-yildan keyingi davrda bu model asta-sekin yemirila boshlagan. Ayniqsa, 2020-yilda general Qassem Soleimanining AQSh tomonidan yo'q qilinishi va Isroilning Eron hududiga nisbatan yashirin operatsiyalari to'g'ridan-to'g'ri davlatlararo keskinlikni kuchaytirdi.

Brookings Institution tahlillariga ko'ra, proksi urushlar ma'lum chegaraga ega bo'lib, strategik manfaatlar bevosita xavf ostiga qo'yilganda davlatlar ochiq harbiy to'qnashuvga o'tadi. Bu jarayon 2020–2025 yillarda Yaqin Sharqda keskin tezlashgan.

2.3. Xavfsizlik dilemmasi va Mintaqaviy xavfsizlik modeli

Xavfsizlik dilemmasi konsepsiyasi birinchi marta John Herz (1950) tomonidan ilgari surilgan bo'lib, keyinchalik Robert Jervis ("Cooperation Under the Security Dilemma", World Politics, 1978) tomonidan tizimli shaklda ishlab chiqilgan.

Ushbu nazariyaga ko'ra, bir davlat o'z xavfsizligini oshirishga urinsa, boshqa davlatlar buni tahdid sifatida qabul qiladi va natijada qurollanish poygasi yuzaga keladi.

Stephen M. Walt (Harvard University) Eron–AQSh–Isroil kontekstida ushbu dilemma spiralini "O'z-o'zini kuchaytiruvchi xavfsizlik zanjiri" sifatida izohlaydi. Uning fikricha, AQShning sanksiyalar siyosati va Isroilning ehtimoliy tahdidlarni bartaraf etish maqsadida oldini oluvchi zarbalari Eronni yanada agressiv strategik pozitsiyaga undagan.

2.4. Nazariy Yondashuvlar: Realizm, Geosiyosat va Konstruktivizm

Ushbu tadqiqot quyidagi uch asosiy nazariyaga tayanadi:

Neorealizm va Hujumkor Realizm

Kenneth Waltz (Theory of International Politics, 1979) xalqaro tizimni anarxik makaziy boshqaruv yo'q deb izohlaydi. Uning fikricha, davlatlar omon qolish uchun kuch muvozanatini saqlashga majbur.

John J. Mearsheimer (The Tragedy of Great Power Politics, 2001) esa davlatlar faqat xavfsizlik emas, balki mintaqaviy ustunlikka intilishini ta'kidlaydi. Bu yondashuv AQSh va Isroilning Eron siyosatini tushuntirishda asosiy rol o'ynaydi.

Geosiyosiy Yondashuv

Zbigniew Brzezinski (The Grand Chessboard, 1997) Yaqin Sharqni global energetik resurslar va strategik yo'llar markazi sifatida ko'radi. Uning nazariyasiga ko'ra, Hormuz bo'g'ozini ustidan nazorat global kuchlar muvozanatida hal qiluvchi omildir.

Konstruktivizm

Alexander Wendt (Social Theory of International Politics, 1999) davlatlar manfaatlari faqat moddiy emas, balki identitet va ideologiyaga ham bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Eron tashqi siyosatida Islom inqilobi aynan shunday identitetni shakllantirgan.

2.5. Adabiyotlardagi bo'shliq va Ushbu Maqolaning hissasi

Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, 2026-yilgi to'qnashuvni tarixiyqiyosiy metodologiya asosida, xalqaro aktorlarning reaksiyalari va global energetika oqibatlari bilan birga kompleks tarzda tahlil etuvchi ilmiy ishlar hali yetarli darajada mavjud emas deb aytaolaman. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirish va 2026-yilgi urushni xalqaro munosabatlar tarixidagi "Buriish nuqtasi" sifatida ilmiy asoslash maqsadida yozilmoqda.

III. METODOLOGIYA

3.1. Tadqiqotning Metodologik yondashuvi

Ushbu tadqiqot sifatini tadqiqot modeliga asoslanadi. Tadqiqotda birlamchi va ikkilamchi manbalar kompleks tahlil qilinadi: rasmiy bayonotlar, BMT hujjatlari, IAEA hisobotlari, nufuzli xalqaro jurnallar va ishonchli axborot manbalari.

3.2. Tarixiy Metod

Tarixiy metod orqali AQSh–Isroil–Eron munosabatlari 1979-yildan 2026-yilgacha bo'lgan davr kesimida o'rganiladi. Bu metod quyidagi vazifalarga xizmat qiladi: voqealar ketma-ketligi va ularning sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash; har bir tarixiy bosqichdagi kuch balansi o'zgarishlarini kuzatish; 2026-yilgi to'qnashuvning tarixiy muqarrarligini yoki muqarrar emasligini baholash.

3.3. Qiyosiy Metod

Qiyosiy metod asosida 2026-yildagi Aqsh, Isroil va Eron xavfsizlik uchburchagi 1979-yil Eron inqilobidan boshlab, 2015-yil JCPOA davri va 2020-2023 va 2025yillardagi "12 kunlik urush" orqali mintaqaviy keskinlik bosqichlari bilan solishtiriladi.

3.4. Geosiyosiy Tahlil

Ushbu tahlil ikki asosiy nazariy ramkaga tayanadi. Realizm (Waltz va Mearsheimer): Kennet Uoltsning neorealizmi shuni ta'kidlaydiki, xalqaro tizim anarxik tuzilishga ega bo'lib, davlatlar omon qolish va xavfsizlikni ta'minlash uchun doimo kuch to'plash va ittifoqlar tuzishga intiladi. Bu nazariya AQSh–Isroil ittifoqining barqarorligi va Eronning yadro dasturini tushuntirishda asosiy analitik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xavfsizlik Dilemmasi (Herz va Jervis): Jervisning 1978-yilgi "World Politics" jurnalida chop etilgan fundamental maqolasida xavfsizlik dilemmasi mudofaa

pozitsiyalari ishlab chiqish orqali, ayniqsa yadroviy sohada, yumshatilishi mumkinligi ta'kidlanadi. Bu yondashuv Eronning yadro dasturi va AQSh–Isroil munosabatini "Spiral model" orqali tahlil qilishga imkon beradi.

3.5. Tadqiqotning Cheklovlari

Ushbu tadqiqotda quyidagi cheklovlar mavjud: urush hali davom etayotganligi tufayli ba'zi ma'lumotlar to'liq bo'lmasligi mumkin; bir tomonlama axborot oqimi sharoitida ob'ektivlikni ta'minlash qiyinligi; birlamchi diplomatik hujjatlarga hozircha cheklangan kirish imkoniyati.

IV. TARIXIY FON (1979 — 2026-yil)

4.2. Ikkinchi Bosqich: Yadro Inqirozi va Diplomatiya (2001–2015)

AQShning Iroqni bosib olishi Yaqin Sharqdagi kuch balansini keskin o'zgartirdi. Saddam Husayinning ag'darilishi Eronning mintaqaviy ta'sirini kuchaytirishga yo'l ochdi. Tehron Iroq, Suriya va Livandagi proksi tarmoqlarini faollashtirdi.

BMT Xavfsizlik Kengashining Eron yadro dasturiga oid tashvishlari 2006-yildan boshlab bir qator qarorlar qabul qilinishiga olib keldi. Eron yadro dasturi AQSh va Isroil uchun yo'q bo'lib ketish darajasidagi yoki ekzistensial tahdidga aylandi. 2015 -yilda erishilgan JCPOA bitimi Eronning yadro dasturini cheklab, sanksiyalarning bir qismini olib tashlashni ko'zda tutdi — bu AQSh–Eron munosabatlarida katta diplomatik yutuq edi.

4.1. Birinchi Bosqich: Inqilobdan Dushmanlikka (1979–2001)

1979-yil Eron Islom inqilobi AQSh–Isroil–Eron uchburchagini tubdan o'zgartirdi. Inqilobdan oldin Eron shohi Muhammad Rizo Pahlaviy davrida Tehran, Tel-Aviv va Vashington yashirin strategik hamkorlik olib borgan — uchala davlat Sovet Ittifoqi va Arab millatchiligi tahdidiga qarshi "chekkadagi ittifoq" sifatida birlashgan edi.

Inqilobiy hukumat Eronning milliy o'zligini anti-imperializm va mintaqaviy qarshilik atrofida qayta shakllantirdi. Bu mafkuraviy o'zgarish Isroil bilan diplomatik aloqalarning uzilishiga va AQSh bilan munosabatlarning yomonlashuviga olib keldi hamda keyingi o'nlab yillar davom etgan konfliktli munosabatlarning poydevorini qo'ydi.

1979-yil noyabrda Tehrondagi AQSh elchixonasida 52 nafar amerikalik garovga olinishi 444 kun davom etdi — bu voqea AQSh–Eron munosabatlarida doimiy dushmanona kayfiyatga olib keldi.

4.3. Uchinchi Bosqich: Keskinlikning Kuchayishi (2015–2024)

AQSh 2018-yilda JCPOA dan chiqdi va Eronga nisbatan sanksiyalarni qayta joriy etdi. Birinchi Donald Tramp ma'muriyati "Maksimal bosim" strategiyasini qo'lladi. 2020yil 3-yanvarda AQSh Bag'dod aeroportida Eron Islom inqilobi muhofizlari korpusining qo'mondoni General Qosim Sulaymoniyni o'ldirdi.

2023-yil 7-oktabrda G'azodagi HAMAS Isroilga hujum qildi. Bu voqea mintaqaviy domino reaksiyasini boshladi. 2024-yilda Isroil va Eron birinchi marta to'g'ridan-to'g'ri ochiq to'qnashuvga kirdi.

4.4. To'rtinchi Bosqich: To'g'ridan-to'g'ri Urush Arafasida (2025–2026-yil 28fevral)

2025-yil 13-iyunda Isroil Erondagi harbiy va yadro inshootlariga to'satdan zarba berdi. Bu "O'n ikki kunlik urush" nomi bilan tarixga kirdi. Eron 550 dan ortiq ballistik raketalar va 1000 dan ortiq dronlar bilan javob berdi. 24-iyunda AQSh vositachiligida ateshkes e'lon qilindi.

2026-yil yanvarda Eron bo'ylab keng ko'lamli norozilik namoyishlari bo'lib o'tdi. Fevral oyida AQSh va Eron bilvosita yadro muzokaralari boshladi. 27-fevralda Ummon "Tinchlik yetib keldi" deb optimizm bildirdi. Biroq 28-fevral kuni urush boshlandi.

4.5. Beshinchi Bosqich: To'liq Urush (2026-yil 28-fevral — aprel)

2026-yil 28-fevralda AQSh va Isroil 12 soat ichida 900 ga yaqin zarba berdi. Birinchi zarbada Oliy rahbar Ali Xomana'iy va o'nlab yuqori lavozimli mansabdorlar halok bo'ldi. To'rt hafta davomida AQSh CENTCOM Eronda 11,000 dan ortiq nishonga zarba berdi. Eron 500 dan ortiq ballistik raketa va 2,000 ga yaqin dron uzatdi.

Hormuz bo'g'ozi amalda yopildi — kuniga 130 kema o'rniga 6 dan kam kema o'tmoqda. Neft narxi 73 dollardan 114 dollargacha ko'tarildi. AQSh maxsus elchisi Pokiston vositachiligida Eronga 15 bandli tinchlik rejasini taqdim etdi. Eron bu rejani rad etib, o'zining 5 bandli qarshi taklifini ilgari surdi.

2026-yil 1-aprel — urushning 33-kunida Donald Tramp Eron energetika inshootlarini zarba berish muddatini 6-aprelgacha uzaytirdi. Harbiy harakatlar va diplomatik urinishlar bir vaqtda davom etmoqda.

Yil	Asosiy Voqea	Ahamiyati
1979	Islom inqilobi, garovga olish	Dushmanlikning boshlanishi
1980–88	Eron–Iroq urushi	AQSh Iroqni qo'llab-quvvatladi
2003	Iroq urushi	Mintaqaviy kuch siljishi
2015	JCPOA bitimi	Diplomatik imkoniyat
2018	JCPOA dan chiqish	Keskinlikning yangi bosqichi
2020	Sulaymoniy o'ldirilishi	Bevosita to'qnashuv
2023	Gaza urushi	Mintaqaviy domino
2024	To'g'ridan-to'g'ri zarbalar	Yangi bosqich
2025-iyun	O'n ikki kunlik urush	Bevosita urush arafasi
2026-yan	Ommaviy noroziliklar	Rejimning ichki zaiflashuvi
2026-28-fev	Urushning boshlanishi	Transformatsion burilish

2026-yil aprel	Bugun — 1 oydan oshiq vaqtdagi davomli urush	Urush va Diplomatiya birga davom etmoqda
----------------	--	--

V. 2026-YILGI URUSH: HARBIY HARAKATLAR VA STRATEGIK TAHLIL

5.1. Urushning boshlanishi va Dastlabki zarba (28-fevral 2026)

2026-yil 28-fevralda Yaqin Sharqdagi AQSh harbiy bloklari va Isroil Eronga 12 soat ichida 900 ga yaqin zarba berdi — nishonlarga Eron raketa tizimlari, havo mudofaasi, harbiy infratuzilma va rahbariyat kirdi. Ushbu harbiy operatsiya tarixdagi eng yirik birgalikdagi havo kompaniyalaridan biri sifatida baholandi. Operatsiya ikki nom ostida amalga oshirildi: Isroil tomonidan "Roaring Lion" ("Bo'kirayotgan sher") va AQSh Mudofaa vazirligi tomonidan "Operation Epic Fury" ("Epik g'azab") deb nomlandi.

Isroil havo kuchlari taxminan 200 ta qiruvchi samolyot ishlatib, Eron g'arbiy va markaziy qismidagi 500 ta harbiy nishonga zarba berdi — bu Israel Defense Forces tarixidagi eng katta jangovar parvoz bo'lib, 24 soat ichida 1,200 dan ortiq bomba ishlatildi (Wikipedia, 2026). AQSh Qurolli kuchlari esa mintaqadagi aviabazalardan va bir yoki bir nechta aviatsiya kemalaridan o'nlab zarba berdi. Bundan tashqari, AQSh Cyber Command aloqa va sensor tarmoqlarini izdan chiqardi — shu jumladan Ali Xomanainyning joylashuvini aniqlashda mobil telefon tarmoqlaridan foydalanilgani xabar qilindi (Stimson Center, 2026).

5.2. Halok bo'lgan yuqori Mansabdorlar

Urushning birinchi zarbasida Eronning eng yuqori diniy, harbiy va siyosiy rahbariyati yo'q qilindi. Quyidagi jadvalde asosiy halok bo'lgan mansabdorlar keltirilgan:

Shaxs	Lavozim	Sana
Ali Xomanaiy	Oliy rahbar	28-fevral 2026
Aziz Nasirzoda	Mudofaa vaziri	28-fevral 2026
Muhammad Pakpur	IRGC qo'mondoni	28-fevral 2026
Ali Shamxoni	Mudofaa kengashi kotibi	28-fevral 2026
Soloh Asadiy	Favqulodda qo'mondonlik razvedka boshlig'i	28-fevral 2026
Ali Lorijani	De-fakto rahbar vakili, JCPOA muzokarachisi	17-mart 2026
Alireza Tangsiri	IRGC dengiz kuchlari qo'mondoni	26-mart 2026

Ali Xomanainyning o'ldirilishi Eron Ekspertlar assambleya majlisida yangi oliy rahbar saylash jarayonini boshlashga majbur qildi. Bir necha kunlik to'sqinliklarga

qaramay, Mojtaba Xomanaei — Ali Xomanaeiyni o'g'li — yangi oliy rahbar etib tayinlandi (Britannica, 2026). Ali Larijani esa 17-mart kuni Tehron chekkasida, qizini ziyorat qilayotgan vaqtida havo hujumi oqibatida o'ldirildi — u siyosiy va harbiy fraktsiyalar o'rtasidagi ko'priq bo'lib, AQSh bilan muzokaralarni qo'llab-quvvatlagan edi. Uning o'limi diplomatik jarayonni yanada qiyinlashtirdi.

5.3. Zarba Berilgan Shaharlar va Ob'ektlar

Urush davomida Eron bo'ylab 29 ta viloyatning 26 tasida AQSh harbiy bloklari va Isroil zarbalari qayd etildi (ACLED, 2026). Asosiy nishon olingan shaharlar quyidagilar:

Shahar	Nishon olingan asosiy ob'ektlar
Tehran	Rahbariyat qarorgohi, Mudofaa vazirligi, Razvedka vazirligi, IRGC shtabi, Malek-Ashtar universiteti, Davlat televideniyesi, Parchin harbiy majmuasi
Isfahan	Natanz yadro inshootlari (bunker buster), IRGC aviatsiya qarorgohi, 50 ta o'qdori ombori
Qum	Harbiy va diniy markazlar
Kirmonshoh	Chegara qo'riqchilik qo'mondonligi shtabi
Bandar Abbas va Minob	Dengiz bazasi — yonidagi qiz maktabiga zarba tegib 170 nafar o'quvchi qizlar halok bo'ldi
Bushehr	Harbiy inshootlar, portlar
Tabriz, Urmia, Zanjan	Harbiy bazalar, infratuzilma

5.4. Qo'llaniladigan Qurollar

Urushda zamonaviy qurollanishning keng spektri qo'llanildi. AQSh va Isroil tomonidan B-2 Spirit stealth bombardimonchilari, B-1 Lancer va B-52 Stratofortress strategik bombardimonchilari, F-35I "Adir" qiruvchi samolyotlari, GBU-57 A/B "bunker buster" bombalari, Tomahawk qanotli raketalar va AQSh Cyber Command kiber operatsiyalari qo'llanildi.

Eron tomonidan esa 500 dan ortiq ballistik raketalar, Shahed-136 tipidagi 2,000 ga yaqin dronlar, klaster bomba o'qlari va giper tovushli raketalar ishlatildi (US Congress CRS, 2026).

5.5. Qurbonlar va Yo'qotishlar Statistikasi (2026-yil aprel oyi boshlariga kora)

Tomon	Halok bo'lganlar	Yaralangan	Izoh
Eron	1,937+	24,800+	4,000 ayol, 1,621 bola
Isroil	20+	5,492+	

AQSh harbiy xizmatchilari	13+	15+	28-martda, Saudiyadagi harbiy bazasida
Livan	1,116+	1,200,000+ ko'chgan	5 ta aholi
Iroq	106+	—	Ko'pi PMF a'zolari
Qo'rfaz davlatlari	30+	—	Ko'pi migrant ishchilar

5.6. Mintaqaviy Kengayish

Eron urushga 9 ta mamlakatni tortib kirdi: Bahrayn, Iroq, Iordaniya, Quvayt, Ummon, Qatar, Saudiya Arabistoni, BAA va Kiprdagi Britaniya harbiy bazasiga dron uzatdi (Al Jazeera, 2026). 28-martda Yaman Xusiy guruhi ham urushga qo'shildi va Isroilga ballistik raketalar uzatdi — bu 2026-yilgi urushda Yamandan birinchi to'g'ridanto'g'ri zarba bo'ldi. AQSh dengiz kuchlari Hindiston okeani yaqinida Eronning "Iris Dena" harbiy kemasini torpeda bilan cho'ktirib yubordi — 87 nafar dengizchi halok bo'ldi (Wikipedia, 2026).

5.7. Harbiy-Strategik Baholash

Israel Defense Forces harbiy rasmiylari operatsiya dastlab rejalashtirilganidan tezroq ketayotganini, biroq Tehron va boshqa hududlarda minglab nishonlar hali qolayotganini ma'lum qildi (Times of Israel, 2026). Shu bilan birga, urush AQSh harbiy ta'minotini ham cho'zmoqda — ma'muriyat Ukrainaga mo'ljallangan havo mudofaa interseptor raketalarini Yaqin Sharqqa yo'naltirish masalasini ko'rib chiqmoqda. Fox News so'rovnomasiga ko'ra, amerikalik fuqarolarning 64 foizi Trampning Eron urushini boshqarishini ma'qullamaydi (Al Jazeera, 2026).

VI. XALQARO SUBYEKTLARNING MUNOSABATI: GEOSIYOSIY PARCHALANISH

2026-yilgi urush nafaqat Yaqin Sharqni, balki butun xalqaro munosabatlar tizimini larzaga keltirdi. Turli davlatlar va xalqaro tashkilotlarning reaksiyalari global kuchlar muvozanatidagi chuqur qarama-qarshiliklarni yanada aniq ko'rsatib qo'ydi. Ushbu bo'limda asosiy xalqaro aktorlarning pozitsiyalari geosiyosiy manfaatlar va xalqaro huquq nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

6.1. Rossiya: Og'zaki qoralash va Yashirin strategik yordam

Rossiya Federatsiyasining 2026-yilgi urushga munosabati ikki qarama-qarshi yo'nalishda namoyon bo'ldi — rasmiy qoralash va norasmiy strategik yordam. Tashqi ishlar vaziri Sergey Lavrov hujumlarni "Beparvolik bilan qo'yilgan qadam" va "Ataylab, oldindan rejalashtirilgan, provokatsiyasiz amalga oshirilgan qurolli tajovuz" deb baholadi, AQSh va Isroilni mintaqani "Insoniy, iqtisodiy va potensial ravishda radiologik falokatga" surayotganlikda ayibladi (Reactions to the 2026 Iran war, Wikipedia).

6-mart kuni Vladimir Putin Ali Xomana'y vafotiga ta'ziya bildirdi va "Dushmanlik harakatlarini zudlik bilan to'xtatish, Eronga nisbatan kuch bilan muammolarni hal qilishdan voz kechish va siyosiy-diplomatik yo'lga tez qaytish zarurligini" ta'kidladi. Biroq rasmiy bayonotlar ortida Rossiyaning amaliy harakatlari butunlay boshqacha manzarani namoyon etdi. Britaniyaning harbiy rahbari Rossiya Eronga nafaqat razvedka ma'lumotlari, balki urushdan oldin harbiy ta'lim ham berganini, bu esa urush jarayonini bevosita ta'sirlagan deb baholadi (CBS News, 2026).

Strategik nuqtai nazardan, bu urush Rossiyaning ishonchsiz ittifoqdosh ekanligini yana bir bor ko'rsatdi. Putin rejimi Ukrainadagi urush bilan band bo'lganligi tufayli Yevroosiyo miqyosidagi geosiyosiy manfaatlarini himoya qilish imkoniyati keskin cheklangan. Shunga qaramay, Moskva energiya narxlarining ko'tarilishi va AQShning Rossiya neftiga nisbatan sanksiyalarni vaqtincha yumshatishidan iqtisodiy jihatdan foyda ko'rdi.

6.2. Xitoy: O'lchangan tanqid va Uzoq muddatli strategiya

Xitoy Xalq Respublikasining reaksiyasi xalqaro ekspertlar va kuzatuvchilar tomonidan "O'lchangan tanqid" sifatida baholandi. Xitoy Tashqi ishlar vazirligi matbuot kotibi Mao Nin rasmiy bayonotida: "Eron rahbarini o'ldirish Eron suverenitetiga jiddiy tajovuzdir. Bu BMT Nizomining maqsad va tamoyillarini, xalqaro munosabatlardagi asosiy me'yorlarni oyoq osti qiladi. Xitoy bunga qat'iyan qarshi chiqadi va qoralaydi" dedi (China MOFA, 2026).

Xitoyning strategik manfaatlari nuqtai nazaridan bu urush "Mumkin bo'lmagan ikkilik"ni yuzaga keltirdi. Bir tomondan, Eron Xitoyning eng ishonchli G'arbga qarshi tayanchlaridan biri va arzon neft manbayi. Ikkinchi tomondan, Xitoyning "Kamar va yo'l" tashabbusiga investitsiyalar jalb qilingan Qo'rfaz davlatlari Eron zarbalari nishoniga aylandi. Bundan tashqari, Xitoyning xom neftini ta'minlaydigan uchdan bir qismi aynan Qo'rfaz davlatlaridan keladi (Atlantic Council, 2026). 31-martda Xitoy va Pokiston birgalikda 5 bandli tinchlik tashabbusini e'lon qildi — bu Xitoyning AQSh boshlagan urushda vositachi sifatida faol ishtirok etishining geosiyosiy jihatdan e'tiborli ko'rinishi edi (Axios, 2026).

6.3. NATO va Yevropa: Ikki tomonlama tanqid va Ittifoqdoshlik inqirozi

Yevropa Ittifoqi va NATO a'zolarining reaksiyasi murakkab muvozanat masalasini yuzaga keltirdi. 27 ta Yel a'zo davlatining 1-mart kundagi birgalikdagi bayonoti tiyilish, keskinliksizlantirish va "Xalqaro huquqqa to'liq rioya qilish"ga chaqirdi, biroq AQSh — Isroil kampaniyasiga bevosita e'tirof qilmadi (International Crisis Group, 2026).

Britaniya alohida pozitsiyani egalladi. Bosh Vazir Kir Starmer bir tomondan urushni to'xtatish va diplomatiyaga qaytishga chaqirsa, ikkinchi tomondan AQShga Britaniyaning Diego-Garsia va RAF Fairford aviabazalaridan foydalanishga ruxsat berdi.

NATO ning umumiy siyosati esa aniq rad etish bilan namoyon bo'ldi — 17-martda Donald Tramp NATO davlatlarini Eronga qarshi urushda ishtirok etishdan bosh

tortganliklari uchun qoraladi. Bu NATO ning 77 yillik tarixida misli ko'rilmagan holat bo'ldi (Wikipedia, 2026).

6.4. Qo'rfaz Davlatlari (GCC): Istalmagan urushdan-majburiy kurashga

Qo'rfaz Hamkorlik Kengashi davlatlarining urushga munosabati fojiiyali yoki dramatik tarzda o'zgardi. Urushdan oldin bu davlatlarning ko'pchiligi Eron bilan diplomatik munosabatlarni me'yorlashtirish yo'lida ishlar olib borgan edi. Eron zarbalari va Hormuz bo'g'ozining yopilishi ularni bevosita zararlantirgach, pozitsiyalar keskin o'zgardi.

BMT Xavfsizlik Kengashining 2817-sonli qarorida Bahrayn, Quvayt, Ummon, Qatar, Saudiya Arabistoni, BAA va Iordaniyaga qarshi Eronning hujumlari "Eng qat'iy tarzda" qoralandi (UN Press, 2026). BAA Tehrondagi elchixonasini yopdi. Qatar Eron harbiy va xavfsizlik attashalarini "Persona non grata" deb e'lon qildi.

AQSh tomonidagi manbalarga ko'ra, Saudiya Arabistoni, BAA, Quvayt va Bahrayn Trampni Eronda rahbariyatda muhim o'zgarishlar bo'lguncha urushni davom ettirishga undamoqda (Wikipedia, 2026).

6.5. Proksi kuchlar: Hizbulloh va Xusiylar

Hizbulloh 2-martdan boshlab Shimoliy Isroilga kunlik raketa va dron hujumlarini davom ettirdi — bu esa Isroilning Livanga qayta bostirib kirishiga sabab bo'ldi. 17-martda Isroil janubiy Livanga quruqlikdan hujum boshladi va Litani daryosigacha bo'lgan hududni "Xavfsizlik zonasi" sifatida nazorat ostiga olmoqchi. 28-martda Yaman Xusiy guruhi ham urushga qo'shildi va Isroilga ballistik raketalar uzatdi — bu urushning geografik chegaralarining yanada kengayib borayotganidan dalolat berdi (Wikipedia, 2026).

6.6. BMT va Xalqaro huquq

BMT Xavfsizlik Kengashi 28-fevralda favqulodda yig'ilish o'tkazdi, biroq AQShning veto huquqiga ega ekanligi tufayli Isroil va AQSh zarbalari bevosita qoralanmadi. Xavfsizlik Kengashining 11-martda qabul qilingan 2817-sonli qaror 13 ovoz "Ha", 2 ta betaraflik (Xitoy, Rossiya) bilan Eronning qo'shni davlatlarga zarbalari qoralandi.

Rossiya vakili bu qarorni "Bir tomonlama" deb atab, alohida loyiha taqdim etdi, biroq u 4 ga 2 ovoz bilan rad etildi (UN Press, 2026). IAEA direktori Rafael Grossi yadro inshootlariga zarba berish xavfidan ogohlantirib, harbiy to'xtashga chaqirdi.

6.7. Hindiston, Pokiston va O'zbekiston

Hindiston "Chuqur tashvish" bildirib, barcha tomonlarni tiyilishga chaqirdi. Biroq Hormuz bo'g'ozining yopilishi Hindistonning neft importini bevosita zararlantirib, dastlabki iqtisodiy oqibatlarni keltirib chiqardi. 220,000 dan ortiq hindistonlik Qo'rfaz mintaqasidan evakuatsiya qilindi (Economic Impact Wikipedia, 2026).

Pokiston AQSh–Isroil zarbalarini "Asossiz" deb qoralab, GCC davlatlarini ham qo'lladi. So'ngra Pokiston urushni to'xtatish bo'yicha muzokaralarda vositachi rolini o'z

zimmasiga oldi — AQShning 15 bandli tinchlik taklifini Eronga yetkazdi. 29-martda "To'rtlik Qo'mita" — Pokiston, Saudiya, Turkiya va Misr — tashkil etildi.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlari rasmiy betaraflik siyosatini ushlab turdi.

3-martda C6 mamlakatlari Tashqi ishlar vazirlari — Ozarbayjon, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekiston — Kaspiy dengizi va Markaziy Osiyo mintaqasidagi geosiyosiy ta'sirga muvofiq munosabat ishlab chiqish maqsadida maslahatlashdi. Bu mulohazalar mintaqadagi davlatlar urushning o'z manfaatlariga ko'rsatishi mumkin bo'lgan oqibatlarini diqqat bilan kuzatayotganini ko'rsatadi (Economic Impact Wikipedia, 2026).

VII. GLOBAL ENERGETIKA VA IQTISODIYOTGA GEOSIYOSIY TA'SIR

7.1. Tarixiy misli ko'rilmagan Energetika inqirozi

2026-yilgi urush global energetika tizimiga 1970-yillardan beri ko'rilmagan darajada zarba berdi. Xalqaro Energetika Agentligi (XEA) ushbu voqeani "Global neft bozori tarixidagi eng katta ta'minot izdan chiqishi" deb ta'rifladi. XEA bosh direktori Fatih Birol 2026-yil 1-aprelda: "Aprel oyi martga nisbatan ancha og'ir bo'ladi. Martda hali yo'lga chiqqan ba'zi kemalar portlarga neft olib kelmoqda. Aprelda esa hech narsa yo'q. Aprel oyidagi neft yo'qotishi martnikidan ikki baravar ko'p bo'ladi" dedi (CNBC, 2026).

Bu ta'sirning ko'lami tarixiy nuqtai nazardan misli ko'rilmagan: "1973 va 1979-yillardagi har bir inqirozda biz taxminan 5 million barrel kunlik neftdan mahrum bo'ldik. Bu inqirozlar ko'plab mamlakatlarda global retsessiyaga olib keldi. Bugun esa biz kuniga 12 million barrelden mahrum bo'ldik — bu ikkita neft inqirozini birlashtirgandan ham ko'p" (CNBC, 2026).

7.2. Hormuz Bo'g'ozini: Global Iqtisodiyotning eng muhim "Uzilish Nuqtasi"

Hormuz bo'g'ozini masalasi 2026-yilgi urushning markaziy geosiyosiy va iqtisodiy muammosiga aylandi. Urushdan oldin har kuni taxminan 20 million barrel neft va neft mahsulotlari Hormuz bo'g'ozini orqali o'tar edi — bu global neft ta'minotining 20 foiziga teng. Eron ushbu hayotiy yo'lni dron va past tannarxli qurollar bilan nishonga olib, amalda yopdi (Council on Foreign Relations, 2026).

Bo'g'oz rasman minalar yoki dengiz blokadasiga uchramadi. Biroq tijorat operatorlari, yirik neft kompaniyalari va sug'urta tashkilotlarining chiqib ketishi aksariyat global kemalar uchun bo'g'ozni amalda berk qilib qo'ydi. Saudiya Arabistoni o'zining Sharq-G'arb quvuri orqali kuniga maksimal 4 million barrel neft o'tkaza oladi, bu esa kuniga 15 million barrelik taqchillikni qoplay olmaydi (CFR, 2026).

7.3. Neft narxlarining Dinamikasi va iqtisodiy Prognozlar

Urush neft bozorlariga darhol va keskin ta'sir ko'rsatdi. Brent narxi mart oyida 60 foizdan ko'proq ko'tarildi — bu 1980-yillardan buyon qayd etilgan eng katta oylik narx o'sishi. IEA mart hisobotida Brent narxi 120 dollar/barrelga yaqinlashib ketganini, keyin taxminan 92 dollar/barrelga tushganini qayd etdi (IEA, 2026). Fyuchers savdolari 116 dollar/barrel atrofida.

Turli statistikalar bo'yicha prognozlar shuni ko'rsatadi: neft narxi 110 dollar atrofida qolsa, yillik inflyatsiya evrozonada taxminan 1 foiz oshadi va YaIM 0,6 foizga kamayadi. Neft 170 dollarga yetsa esa, bu ta'sir ikki baravarga oshib, stagflyatsion zarbaga aylanishi mumkin. Ayrim AQSh hukumati va Wall Street tahlilchilari neft narxi 200 dollarga yetishi mumkinligini ham ko'rib chiqmoqda (Bloomberg, 2026).

Dallas Federal Reserve tadqiqotiga ko'ra, Hormuz bo'g'ozining ikkinchi chorak davomida yopiq qolishi global YaIM o'sishini yillik hisobda 2,9 foiz punktga pasaytirishi va WTI nefti narxini 98 dollar/barrelga ko'tarishi kutilmoqda (Dallas Fed, 2026).

7.4. Gaz Bozori: Qatar omili va Global suyultirilgan Gaz (LNG) inqirozi

Neft bilan bir qatorda gaz bozori ham jiddiy larzaga uchirdi. Urush boshida Hormuz bo'g'ozini orqali o'tadigan yillik taxminan 110 milliard kub metr LNG eksporti — bu 2025-yilgi global LNG savdosining 19 foizi — izdan chiqdi. QatarEnergy o'zining Ras

Laffandagi 77 million tonna yillik quvvatdagi LNG inshootida ishlab chiqarishni to'xtatib, Belgiya, Xitoy, Italiya va Janubiy Koreya bilan tuzilgan yirik LNG ta'minot shartnomalari bo'yicha favqulodda holat yoki force majeure e'lon qildi. Ras Laffan inshootining shikastini tiklash uch yildan besh yilgacha davom etishi mumkin deb baholandi (Columbia University CGEP, 2026).

7.5. Jahon savdosi, Ta'minot zanjiri va Makroiqtisodiy oqibatlar

2026-yilgi urushning iqtisodiy oqibatlari energetika sektoridan ancha keng tarqaldi. Qo'rfaz nafaqat energiya eksport qiluvchi mintaqalar, balki Yevropa va Osiyoni bog'laydigan yirik aviatsiya va logistika ko'prigidir. Hormuz bo'g'ozini orqali o'g'itlar va yuqori texnologiyali ta'minot zanjirlari ham o'tadi — bu esa inqirozni yanada kengaytirmoqda

(CFR, 2026).

Bloomberg Economics katta ma'lumotlar narx kuzatuvchisi AQSh iste'mol narxlari indeksini mart oyida yillik 3,4 foiz deb baholadi — bu fevralning 2,4 foizidan sezilarli o'sish. Xalqaro valyuta fondi raisining baholashicha, 2026-yil davomida energiya narxlarining har 10 foizlik o'sishi global inflyatsiyani deyarli yarim foizga oshiradi. Jahon Savdo Tashkiloti esa neft va gaz narxlari yil davomida yuqori qolsa, 2026-yilgi global YaIM o'sishi prognozini 0,3 foizga pasaytirishi mumkinligini ma'lum qildi (CFR, 2026).

7.6. Mintaqaviy va Global munosabatlar

Osiyo davlatlari neft importining eng keskin tanqisligiga duch keldi. Hindiston va Xitoy Qo'rfaz neftiga eng kuchli bog'liqdir. Filippin pesos AQSh dollariga nisbatan rekord past ko'rsatkichga — 60,1 PHP — tushdi. Bangladesh universitetlarini yozgi ta'tilida erta yopdi, Pokiston va Filippin to'rt kunlik ish haftasiga o'tdi (Economic Impact Wikipedia, 2026).

Yevropa Markaziy Banki uzoq davom etuvchi mojaro stagflyatsiya davrini keltirib chiqarishi mumkinligini ogohlantirdi va Germaniya hamda Italiya kabi yirik energiyaga bog'liq iqtisodiyotlarni 2026-yil oxiriga kelib texnik retsessiyaga tushishi xavfini ta'kidladi. Shell kompaniyasi Yevropa apreldan boshlab yoqilg'i taqchilligiga duch kelishi mumkinligi haqida ogohlantirdi (Economic Impact Wikipedia, 2026).

Xalqaro jamoatchilik munosabati sifatida XEA ning 32 a'zo davlati tarixda misli ko'rilmagan 400 million barrellik strategik neft zaxirasini bozorga chiqarish bo'yicha kelishdi. Biroq XEA bosh direktori bu choraning faqat og'riqni kamaytirishi haqida ogohlantirdi: "Davo — Hormuz bo'g'ozini ochish. Biz vaqt yutmoqdamiz, lekin bu yechim ekanligini da'vo qilmayman" (IEA, 2026).

VIII. DIPLOMATIYA: PARALLEL JARAYONLAR VA QARAMAQARSHI POZITSİYALAR

8.1. Urushdan oldingi Diplomatik jarayon va uning barbod bo'lishi

2026-yilgi urushning eng keskin paradokslaridan biri shundan iborat: u aynan faol muzokaralar jarayonida boshlandi. 2026-yil 6-fevralda AQSh va Eron Ummonning poytaxti Masqatda bilvosita yadro muzokaralarini boshladi. Ikkinchi raund Jenevada bo'lib o'tdi. 27-fevralda, urushdan bir kun oldin esa Ummon Tashqi ishlar vaziri Badr Al-Busaidi "Muhim yutuq" erishilganini e'lon qildi: Eron boyitilgan uranni hech qachon to'plamaslikka, XATE tomonidan to'liq tekshirishga va boyitilgan uranini "Mumkin bo'lgan eng past darajaga" qaytarib olishga rozi bo'lgani ma'lum qilindi (2025–2026 Iran– US negotiations, Wikipedia).

Biroq Tramp muzokaralar haqida salbiy fikr bildirdi. 28-fevral kuni urush boshlandi. Ummon vaziri Albusaidi "Faol va jiddiy muzokaralarga" putur yetkazilganidan tashvish bildirib, AQSh "O'z tashqi siyosatini nazorat qilish imkoniyatini yo'qotdi" va bu Isroilning "fojiali xatosi" deb atadi (Wikipedia, 2026).

8.2. AQShning 15 bandli rejasi va Eronning Rad javobi

Urush boshlanganidan so'ng diplomatik faoliyat harbiy harakatlar bilan parallel ravishda davom etdi. AQSh maxsus elchisi Stiv Uitkoff Pokiston vositachiligida Eronga 15 bandli "Tinchlik rejalashtirilgan harakatlar ro'yxati"ni taqdim etdi. Reja quyidagilarni o'z ichiga oldi: Eron yadro dasturini cheklash, Hormuz bo'g'ozini ochish, sanksiyalarni yengillashtirish va mintaqaviy proksi kuchlarni cheklash (NPR, 2026).

Eron esa AQSh taklifini "Bir tomonlama va adolatsiz" deb rad etdi va o'zining 5 bandli qarshi taklifini ilgari surdi: urush uchun tovon to'lash, Hormuz bo'g'ozi ustidan suverenitetni tan olish, rahbarlarga hujumlarni to'xtatish, kelajakda yangi hujumdan kafolat berish va Livan mojarosi ham bitimga kiritilishi (CNBC, 2026).

8.3. "To'rtlik qo'mita" va Xitoy-Pokiston tashabbusi

Urushning uchinchi haftasida yangi diplomatik mexanizm shakllandi. Pokiston, Saudiya Arabistoni, Turkiya va Misr tashqi ishlar vazirlari 29-martda Islomobodda uchrashib, "To'rtlik Qo'mita"si tuzdi. Pokiston o'zini AQSh va Eron o'rtasidagi asosiy ko'priq sifatida taqdim etdi (Al Jazeera, 2026).

31-martda Pokiston tashqi ishlar vaziri Ishoq Dar Pekinda Xitoylik hamkasbi Van Yi bilan uchrashib, birgalikda 5 bandli tinchlik tashabbusini e'lon qildi: zudlik bilan dushmanlik harakatlarini to'xtatish, insonparvarlik yordamiga yo'l ochish va BMT Nizomi tamoyillari asosida keng tinchlik doirasini shakllantirish. Donald Tramp Xitoy - Pokiston tashabbusiga to'g'ridan-to'g'ri izoh bermasa-da, muzokaralar "Juda yaxshi" ketayotganini ta'kidladi (Axios, 2026).

8.4. D.Trampning qarama-qarshi Signallari va Kritik "6-aprel Muddati"

Urush davomida Trampning o'zaro zid bayonotlari diplomatik vaziyatni yanada murakkablashtirdi. Tramp bir tomondan muzokaralar "Juda yaxshi ketmoqda" desa, ikkinchi tomondan "Tehran bilan bitim tuzish uchun xavotirlanmayapman" deb e'lon qildi.

Eron rasmiylari esa Vashingtonning muzokaralarga chinakam moyilligiga "To'liq shubha" bildirdi (CNN, 2026).

2026-yil 1-aprelda, Tramp Eron prezidentining urushni vaqtincha to'xtatishni so'ragani haqida e'lon qildi, biroq Eron bu da'voni rad etdi. Tramp: "AQSh Hormuz bo'g'ozini ochiq, erkin va tinch bo'lgandagina ateskesni ko'rib chiqadi, aks holda Eronni zamon toshiga qaytarguncha bombalaymiz" dedi. Eron energetika inshootlarini zarba berish muddati 6-aprelgacha uzaytirildi (CNBC, 2026).

8.5. Isroilning Diplomatiyaga munosabati

Isroil diplomatik jarayonlarda o'zini ataylab chetda tutdi. Isroilning BMTdagi vakili Danny Danon AQSh–Eron muzokaralari bilan Isroilning aloqasi yo'qligini va harbiy operatsiyalar Eronning yadro va raketa imkoniyatlari to'liq yo'q qilinmaguncha davom etishini ta'kidladi. Foreign Affairs jurnalining tahlilida ta'kidlanganidek, Isroil Lorijani o'ldirilishi orqali diplomatiyani yo'q yoki muvaffaqiyatsiz qildi — uning o'rnini ancha qat'iy IRGC sobiq qo'mondoni egalladi (Foreign Affairs, 2026).

8.6. Diplomatik tahlil: Uch asosiy to'siq

Yuqoridagi diplomatik jarayon shuni ko'rsatadiki, 2026-yilgi urushda diplomatiya uchun uchta asosiy to'siq mavjud. Birinchidan, ishonch taqchilligi — Eron tarafida 2025-yilgi "O'n ikki kunlik urush"ning ateskesi ham ishonchni ilhomlantirmagan; "Ateskes va AQSh bitimiga ishonib bo'lmasligini" Eron fuqarolari ham ta'kidlashgan (CNN, 2026). Ikkinchidan, pozitsiyalar orasidagi ulkan farq — AQSh yadro dasturini to'liq tugatishni talab qilsa, Eron Hormuz bo'g'ozini ustidan suverenitetni va harbiy tovonni talab qilmoqda. Uchinchidan, Isroilning muzokarani ataylab buzuvchi roli — Isroil diplomatik yutuqqa erishilishi oldidan harbiy harakatlarni tezlashtirmoqda.

IX. QIYOSIY TAHLIL: TARIXIY O'XSHASHLIKLAR VA TAFOVUTLAR

9.1. Qiyosiy Metodologiyaning asosi

Qiyosiy tahlil xalqaro munosabatlar ilmda voqealarni kengroq kontekstda tushunish uchun eng samarali metodologik vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu bo'limda 2026-yilgi urush uchta tarixiy hodisa bilan qiyoslanadi: 1991-yilgi Ko'rfaz

urushi, 2003-yilgi Iroq urushi va 2022–2026-yilgi Ukraina urushi. Har bir qiyos umumiy jihatlar va farqlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

9.2. 1991-yilgi Ko'rfaz Urushi bilan qiyoslash

RAND korporatsiyasining eksperti Shira Efron 1991-yilgi Ko'rfaz urushini eng yaqin tarixiy parallel deb hisoblaydi: "Operatsiya o'lchamlari jihatidan, havo zarbalarga asoslanishi jihatidan o'xshashlik bor" (RAND, 2026). Umumiy jihatlar: ikkala urushda ham AQSh Yaqin Sharqda katta harbiy operatsiya olib bordi, energetika manfaatlari muhim rol o'ynadi va havo kuchi ustunligini ta'minlandi.

Asosiy tafovutlar esa quyidagilardir: 1991-yilgi urush keng xalqaro koalitsiya va BMT mandati asosida olib borildi — 2026-yilgi urushda bunday legitimlik mavjud emas. 1991-yilda maqsad Iroqni Quvaytdan chiqarib yuborish edi — aniq va chegaralangan. 2026-yilda rejim o'zgarishi va yadro dasturini tugatish kabi ko'p qirrali maqsadlar ilgari surilmoqda. Urushdan keyingi ssenariyda esa: "Eron militaristik jihatdan zaiflashgan, iqtisodiy va diplomatik jihatdan izolyatsiya qilingan, biroq qo'llardan o'tmagan lider tomonidan boshqariladigan mamlakatga o'xshab qolishi mumkin" (RAND, 2026).

9.3. 2003-yilgi Iroq Urushi bilan Qiyoslash

Carnegie baholashiga ko'ra, ikkala urushning ham parallellari aniq: "Ikkalasi ham noto'g'ri razvedka asosida va noaniq maqsadlar bilan boshlangan harbiy kampaniyalar sifatida ta'riflanishi mumkin. Darhaqiqat, Eronning o'z hukumatidan noligan ommaviy noroziligini qo'llab-quvvatlash o'rniga, AQSh va Isroil diktaturaga alang qo'ydi" (Carnegie, 2026).

Asosiy tafovutlar: 2003-yilgi urush quruqlikdagi operatsiya bo'ldi — 2026-yilgi urush asosan havo kampaniyasi. NATO 2003-yilda qo'shilgan bo'lsa-da, 2026-da rasmiy ravishda ishtirok etishni rad etdi. Eng muhimi, Eron Iroqdan farqli o'laroq, Hormuz bo'g'ozi orqali global iqtisodiyotni bevosita garovga olish imkoniyatiga ega.

9.4. 2022–2026-yilgi Rossiya-Ukraina urushi bilan Qiyoslash

Ikkala urushning o'rtasida muhim parallel mavjud: ikkala holda ham buyuk davlatlarning geosiyosiy raqobati muayyan mintaqaviy urushni global miqyosdagi to'qnashuvga aylantirdi. Energetika vositasi sifatida: Ukraina urushida Rossiya tabiiy gazni Yevropa bosimiga qarshi qurol sifatida ishlatdi; 2026-yilgi urushda Eron Hormuz bo'g'ozini va Qo'rfaz energetika infratuzilmasini global iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatish uchun ishlatmoqda. Ikkala urushda ham G'arb va Rossiya, Xitoy lagerlari o'rtasidagi global bo'linish keskinlashdi. NATO birligi esa ikkala urushda ham pozitsiyasi ko'rindi.

X. XULOSA

10.1. Asosiy Ilmiy hissa va topilmalar

Ushbu maqola muallifi 2026-yilgi AQSh–Isroil–Eron urushini geosiyosiy, harbiy, diplomatik va iqtisodiy jihatlardan kompleks tahlil etib, quyidagi asosiy ilmiy yutuqlarga erishdi.

Birinchi yutuq — Xavfsizlik arxitekturasining transformatsiyasi. 2026-yilgi urush Yaqin Sharqdagi o'nlab yillar davomida shakllangan xavfsizlik arxitekturasini tubdan o'zgartirdi. 1979-yildan beri davom etib kelgan proksi raqobat va o'zaro o'zaro to'xtatuvchi omillariga asoslangan muvozanat tizimi o'z o'rnini to'g'ridan-to'g'ri harbiy to'qnashuvga bo'shatib berdi. Oliy rahbar Ali Xomana'ining o'ldirilishi nafaqat davlatning harbiy salohiyatini, balki uning siyosiy barqarorligini ham asosiy sinovga duchor qildi.

Ikkinchi yutuq — Global Energetika Tizimiga strukturaviy zarba. XEA ning bahosiga ko'ra, bu urush "Global neft bozori tarixidagi eng katta ta'minot izdan chiqishi"ni yuzaga keltirdi — 12 million barrel kunlik neft bozordan olinib, 1973 va 1979-yillardagi neft inqirozlarini birgalikda olsak ham bu ko'rsatkichdan past bo'ladi (CNBC, 2026). Bu shunday strukturaviy zarba ediki, u harbiy to'qnashuv geografiyasidan uzoqda joylashgan mamlakatlarda ham iqtisodiy oqibatlar keltirib chiqardi.

Uchinchi yutuq — Xalqaro Tizimning sinovi. Urush xalqaro huquq tizimi, BMT Xavfsizlik Kengashi mexanizmi va G'arb koalitsiyasining ichki birligi nuqtai nazaridan muhim sinov bo'ldi. NATO ning urushda ishtirok etishdan bosh tortishi, AQSh bilan ittifoqdosh Yevropa davlatlarining ikki tomonlama pozitsiyasi va Rossiya–Xitoy–Pakistan diplomatik juftligi xalqaro tartibning qayta tashkil bo'lish jarayonini ko'rsatmoqda.

To'rtinchi yutuq — Diplomatiyaning cheklovlari. Urushdan avvalgi muzokaralar samarali bo'lsa-da, harbiy harakatlar ular ustidan g'alaba qozondi. Urush davridagi diplomatik jarayonlar pozitsiyalar orasidagi ulkan farq, ishonch taqchilligi va Isroilning spoiler roli tufayli hali aniq natija bermagan.

10.2. Nazariy jihatdan hissa

Ushbu maqola xavfsizlik dilemmasi nazariyasini 2026-yilgi to'qnashuv kontekstida qo'llash orqali muhim nazariy xulosa chiqaradi: Eronning yadro dasturini rivojlantirishi — garchi mudofaa maqsadida bo'lsa-da — AQSh va Isroil tomonidan tajovuzkor tahdid sifatida qabul qilingani va bu xulosa uchburchak ziddiyatni harbiy to'qnashuvga aylantiruvchi spiral mexanizmini ishga tushirgani ko'rsatildi. Mearshemerning hujumkor realizmi ham o'z tasdig'ini topdi: AQSh va Isroil mintaqaviy gegemonlik va Eronning yadroviiy imkoniyatlarini yo'q qilish maqsadida harbiy kuchdan foydalanishda oldini oluvchi kuch sifatida harakat qildi.

10.3. Amaliy tavsiyalar

Birinchi tavsiya — Diplomatik yechimga ustuvorlik. Tarixiy qiyosiy tahlil va hozirgi harbiy reallik shuni ko'rsatadiki, havo zarbalari orqali Eronni taslim qilish mumkin emas. Shu sababli muzokaralar yo'li bosqichma-bosqich yondashuv sifatida amalga oshirilishi kerak — yadro dasturini cheklash va Hormuz bo'g'ozini qayta ochish masalasida qoniqarli va tinch yo'ldan foydalanish zarur.

Ikkinchi tavsiya — Ko'p tomonlama vositachilik mexanizmi. Pokiston–Xitoy–Saudiya–Turkiya "To'rtlik Qo'mita"si tashabbusi yagona vositachilik mexanizmi sifatida rivojlantirilishi kerak. Eron va AQSh ikkalasiga ham ta'sir o'tkaza oladigan bu format eng realistik tinchlik yo'li deb bilaman.

Uchinchi tavsiya — Global energetika barqarorligini ta'minlash. Hormuz bo'g'ozini muammosi urushdan keyingi kelajak uchun strategik muammo bo'lib qoladi. Xalqaro hamjamiyat muqobil energetika yo'llari va zaxira mexanizmlarini rivojlantirishga sarmoya kiritishi zarur.

10.4. Muallifdan-kelajak Tadqiqotlar uchun yo'nalish savollar

Eronning yangi oliy rahbari Mojtaba Xomaniy boshqaruvi ostida mamlakat qanday siyosatni davom ettiradi? Urush mintaqaviy kuch balansiga uzoq muddatda qanday ta'sir ko'rsatadi? AQShning jahon geosiyosatidagi nufuzi qanday o'zgaradi? Bu savollar kelgusi tadqiqotlar uchun muhim yo'nalishlarni belgilab beradi.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR RO'YXATI:

11.1. Ilmiy asarlar va Monografiyalar

Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books.

Herz, J. H. (1950). *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*. *World Politics*, 2(2), 157–180.

Jervis, R. (1978). *Cooperation Under the Security Dilemma*. *World Politics*, 30(2), 167–214.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton.

Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2007). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. Farrar, Straus and Giroux.

Parsi, T. (2007). *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*. Yale University Press.

Parsi, T. (2012). *A Single Roll of the Dice: Obama's Diplomacy with Iran*. Yale University Press.

Pollack, K. M. (2004). *The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America*. Random House.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.

Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.

11.2. Ilmiy jurnallar

Foreign Affairs (2026). *Can America and Iran Reach a Cease-Fire?* Council on Foreign Relations, New York.

Georgetown Journal of International Affairs (2026, March). *The War Against Iran and Global Risks: 'Tell Me How This Ends'*. Georgetown University, Washington.

11.3. Rasmiy hujjatlar va Xalqaro tashkilot hisobotlari

IAEA (2026, March 4). Report on Iran's Nuclear Facilities Following Military Strikes. Vienna: International Atomic Energy Agency.

IEA (2026, March). Oil Market Report — March 2026. Paris: International Energy Agency.

United Nations Security Council (2026, March 11). Resolution 2817 (2026). New York: United Nations.

U.S. Congress Research Service (2026). U.S. Military Operations Against Iran's Missile and Nuclear Programs. Washington: Library of Congress.

U.S. Congress Research Service (2026). Iran Conflict and the Strait of Hormuz: Impacts on Oil, Gas, and Other Commodities. Washington: Library of Congress.

Dallas Federal Reserve (2026, March 20). What the Closure of the Strait of Hormuz Means for the Global Economy. Dallas: Federal Reserve Bank.

Carnegie Endowment for International Peace (2026, March). The Iran War Is Making America Less Safe. Washington: Carnegie.

11.4. Axborot va Tahlii manbalar

Al Jazeera (2026). US-Israel attacks on Iran: Death toll and injuries live tracker. Doha: Al Jazeera English.

Axios (2026, March 31). China and Pakistan present new Iran deal: Ceasefire for opening Hormuz.

Bloomberg (2026). Iran War: How High Could Oil Prices Get with Strait of Hormuz Closure?

Britannica (2026, April 1). 2026 Iran War. Encyclopaedia Britannica.

CBS News (2026). Trump extends pause on striking Iranian energy plants; Witkoff floats 15-point peace proposal.

CNN (2026). Day 27 of Middle East conflict — US extends pause on Iran energy strikes.

CNBC (2026, March 25). Iran rejects U.S. ceasefire plan, demands Strait of Hormuz sovereignty.

CNBC (2026, April 1). Trump says Iran's president asked for ceasefire, but U.S. wants Hormuz Strait open first.

Council on Foreign Relations (2026, March). The Iran War's Global Economic Impact.

House of Commons Library (2026). US-Israel strikes on Iran: February/March 2026. London: UK Parliament.

NPR (2026, March 26). Trump grants Iran another extension on a deadline to reopen the Strait of Hormuz.

UN Press (2026, March 11). Security Council Adopts Resolution 2817 (2026). New York: United Nations.

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

China Ministry of Foreign Affairs (2026, March 2). Foreign Ministry Spokesperson Mao Ning's Regular Press Conference. Beijing: MOFA.

Wikipedia (2026). 2026 Iran war; Economic impact of the 2026 Iran war; Reactions to the 2026 Iran war; Timeline of the 2026 Iran war; 2025–2026 Iran–United States negotiations.

11.5. O'zbek tilidagi manbalar

Gazeta.uz (2026, mart). Yaqin Sharqdagi urush kengaymoqda. Toshkent.

Kun.uz (2026, mart). AQSh-Isroil zarbalari fonida Eronda yangi portlashlar ro'y berdi. Toshkent.

Anhor.uz (2026, mart). Eron-Isroil urushining sakkiz kunlik natijalari. Toshkent.

Daryo.uz (2026, mart). Yaqin Sharqdagi urushning 1-kuni: AQSH va Isroil Eronga hujum qildi. Toshkent.